

КОНЦЕПЦІЯ ПРОТАГОНІСТА У РОМАНІ ДЖ. БАРНСА «ВІДЧУТТЯ ЗАКІНЧЕННЯ»

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Кушнерьова М.О.

У статті проаналізовано концепцію героя-протагоніста у художньому просторі роману Дж. Барнса «Відчуття закінчення». Доведено, що специфіка художнього осмислення внутрішнього світу людини обумовлена синтезом літератури постмодернізму, екзистенціалізму та власного авторського світовідчуття Дж. Барнса.

Ключові слова: концепція світу і людини, протагоніст, оповідач, художній світ.

Постановка проблеми. Джуліан Барнс – один із найвідоміших і найвпливовіших письменників Британії, володар численних літературних премій і нагород, автор романів («Пауга Флобера», «Історія світу у 10 ½ розділах», «Англія, Англія», «Артур і Джордж» та ін.), що здобули світову славу і стали хрестоматійними для читачів постмодерністської епохи. Особливу відзнаку – Букерівську премію – автор отримав за роман «Відчуття закінчення» (The Sense of an Ending, 2011). Питання, що прозвучали у ньому, торкаються екзистенційних основ життя людини, а їхня смислова насиченість і драматична напруга підкреслені властивою письменнику загалом і особливо висловленою у даному тексті художньою манерою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Дж. Барнса вже тривалий час перебуває в об'єктиві прицільної уваги зарубіжних (О. Зверев, Дж. Е. Мартін, М. Мослі та ін.) і вітчизняних (Д. Затонський, О. Євченко, О. Тупахіна та ін.) дослідників. Серед літературознавців твори цього письменника завжди викликають жваву полеміку, обумовлену їхньою жанровою своєрідністю, оригінальністю оповідної манери, багатогранністю створених образів, філігранністю техніки письма і художнього стилю, послідовною грою із читачем і постійним відчуттям недомовленості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Роман «Відчуття закінчення» був перекладений українською мовою у 2013 році й відразу привернув увагу вітчизняних учених-літературознавців. Широкий спектр досліджень спровокувала представлена у ньому оригінальна версія авторської картини світу, ігрова складова й інтертекстуальність твору. Однак, на нашу думку, пильної уваги літературознавців також заслуговує презентована автором концепція головного героя (протагоніста).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У праці передбачаємо виокремити помітні, провідні риси оригінальної авторської моделі людини і світу у художньому просторі роману Дж. Барнса «Відчуття закінчення»; окреслити філософську і психологічну проблематику твору, риси її увиразнення; розглянути образ протагоніста у зв'язку із задумом письменника відтворити психологічний портрет сучасної людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пояснюючи задум роману «Відчуття закінчення», Дж. Барнс зазначав, що мав на меті створити книгу про час і пам'ять, про те, що здатен зробити час із нашою пам'яттю. Тема пам'яті присутня на всіх наративних рівнях твору: на ідейно-тематичному, на рівні змісту (системи образів, конфлікту, сюжету). Авторське розуміння цієї теми вплинуло також на представлену у творі концепцію протагоніста.

Головний персонаж, оповідач роману, – Ентоні Вебстер – з відстані років у власних спогадах повертається до різних епізодів свого життя. Він пригадує лише те, що зберегла його пам'ять, і, ніби заново перебуваючи в тому самому емоційно-чуттєвому вимірі, осмислює себе, свої слова і вчинки, власне життя і людей, які стали його частиною. «Маю наголосити, що це – моє сьогочасне тлумачення того, що сталося. Чи радше, мій сьогочасний спогад про моє тодішнє тлумачення того, що тоді сталося», – коментує Ентоні [1, с. 53].

Перед читачем формується образ персонажа, за роздумами якого прихований власний погляд письменника на світ, дружбу, покликання, кохання. Глибокий досвід оповідача виростає із різних рівнів

міжособистісного спілкування, по-своєму накопичується і губиться у сплетінні життєвих перемог і поразок. Хаотичне «пригадування впереміш» поступається місцем рефлексіям над природою і формами часу: «Ми живемо в часі – він утримує нас і надає нам форми, – та я ніколи не вважав, що гаразд розумію його» [1, с. 2]. Ю. Шуба вказує, що не випадковим є прізвище протагоніста. У пам'яті обізнаного читача воно викликає асоціації із Ноа Вебстером, укладачем найпопулярнішого Американського словника англійської мови, який працював понад тридцять років, намагаючись максимально точно передати значення слів, тим самим перетворюючи словник на своєрідну «історію свого життя» [2, с. 287].

Щира і емоційна оповідь Ентоні Вебстера ґрунтується на враженнях – найбільш достовірних, на його думку, аргументах правдивості події. «Коли я не можу бути певним справжніх подій, то можу бодай бути чесним у враженнях, які ці події залишили» [1, с. 2]. Протагоніст живе у світі, сповненому питань і сумнівів. Неможливість самотійно їх осмислити викликає у нього бажання розповісти про них, відновити пережиті враження. Відштовхуючись від шкільних уроків історії («Історія – це брехня переможців», «Історія – самоомана переможених» [1, с. 19]; «Історія – це та правдивість, яка виникає в точці зіткнення вад пам'яті з браком документальних свідчень» [1, с. 20]), від власних рефлексій на тему життя людини як маленької, але історичної події («Історія – це не брехня переможців, у чім я колись велемовно запевняв Старого Джо Ганта; тепер я це знаю. Це швидше, – спогади тих, хто вижив, більшість із яких не були ані переможцями, ані переможеними» [1, с. 73]; «історія, що відбувається в нас під носом, має бути найбільш зрозумілою, а натомість є найбільш розмитою» [1, с. 76]), оповідач поступово стає виразником кардинального погляду на недостовірність, вибірковість, змінність історії.

У історії про своє життя протагоніст максимально відвертий. Часом закрадається думка, що його оголена емоційність, підкреслена нестримністю у висловах, не призначена для широкого загалу, що його розповідь – це

розмова із самим собою, щоб пізнати і зрозуміти самого себе. Так, він щиро розмірковує на тему моделювання кожною людиною власної версії свого життя: «<...> як легко було подати цю версію своєї історії, бо, власне, це було тим, що я казав і самому собі. Час із Веронікою (її зневага, моє приниження), тож я викреслив його зі свого життєпису» [1, с. 89].

Психологічний портрет Ентоні Вебстера увиразнюють спогади про перші стосунки із дівчиною – Веронікою Форд. Пригадуючи враження, які вони по собі залишили, герой передає атмосферу часу, його почуття і розуміння світу корелюють із настроями покоління епохи 1960-их років. Прикметно, що за межами пам'яті протагоніста залишаються важливі для його країни події – їх заступають події з історії його власного життя. Це не означає, що для Ентоні Вебстера, за професією історика, вони залишилися непоміченими, однак у стані «відчуття закінчення» вони є менш вартісними, ніж враження, що повертають його в минуле і спонукають дошукатися істини. Протагоніст виокремлює «офіційну історію» й історію життя людини як «маленького, особистого, незадокументованого її шматочка» [1, с. 76].

Історія Ентоні має удавнену таємницю. Її вихідним пунктом оповідач визначає період школярства, коли «нечисленний гурт» трьох друзів (Ентоні, Колін і Алекс) поповнює Едріен Фін – хлопець із неординарним мисленням, стриманий і відвертий у висловлюваннях, зі сформованим філософським підходом до осмислення життя, який одразу здобуває прихильне ставлення вчителів і авторитет однолітків. У товаристві найближчих друзів Едріена називають «філософом». Протагоніст часто порівнює себе з Едріеном, відзначає свою пересічність, однак частіше губиться у своїх враженнях про друга, усвідомлюючи, що знав про нього дуже мало і лише після його смерті наблизився до розуміння його думок і вчинків.

З образом Едріена пов'язана тема життєвих орієнтирів і морального вибору. Ентоні Вебстер пригадує, що друзям Едріена його життя нагадувало роман – такими авторитетними були сформовані школою, у тому числі на матеріалі художньої літератури, уявлення про світ і людину. «У справжній

літературі йшлося про психологічну, емоційну й соціальну істини, які виявлялися в учинках і міркуваннях їхніх adeptів; в романах йшлося про характер, який розвивається в часі. <...> І єдиною людиною <...>, чиє життя на тоді містило щось, що віддалено нагадувало роман, був Едріен» [1, с. 17], – підсумовує протагоніст.

Концентруючись на подіях, що залишили у свідомості сильне емоційне враження, оповідач звертає увагу на серйозність роздумів підлітків про життя. Звістка про самогубство їхнього однолітка Робсона стає потрясінням і підштовхує старшокласників елітної школи до інтелектуальної рефлексії на засадах знайомої їм і популярної на той час філософії А. Камю. Автор роману не випадково обирає саме цей історичний момент, адже 60-ті роки – це час найбільшого поширення філософії бунту. Якщо реакція Тоні, Коліна і Алекса на самогубство школяра має більш емоціональний характер, то Едріен осмислює подію раціонально, долучаючи міркування, викладені французьким філософом у «Міфі про Сізіфа». У ході розвитку сюжету Ентоні Вебстер двічі зіштовхнеться із випадками самогубства, кожен із яких сприятиме внутрішньому розвитку цього образу.

Кульмінацією пригадування стає епізод, коли Ентоні Вебстер читає написаного ним самим, ще студентом коледжу, листа, адресованого своєму другові Едрієну Фіну. Початок листа провокує протагоніста на роздуми, які справедливо визначити як філософсько-моральне мотто роману: «Як часто ми розповідаємо історію власного життя? Як часто ми пристосовуємо, прикрашаємо, підступно вирізаємо? Що довше ми живемо, то менше залишається поряд тих, хто міг би піддати сумніву нашу версію, нагадати нам, що наше життя є не нашим життям, а лише історією, що її ми розповіли про своє життя. Розповіли іншим, але – головно – собі» [1, с. 122].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що у художньому просторі роману «Відчуття закінчення» формуванню концепції протагоніста в авторській сприяв такий художній прийом, як деформація часу. За Дж. Барнсом, необхідність підвести підсумок життя, відновити у пам'яті його

історію провокує людину до серйозних роздумів, мотивує на зустріч із власною совістю, спонукає до перегляду своїх вчинків. В образі головного героя роману втілені віра і сподівання автора щодо прагнення сучасної людини осмислити сутність світу, знайти у цьому світі себе.

Література

1. Барнз Д. Відчуття закінчення / Джуліан Барнз. – К.: Темпора, 2013. – 204 с.
2. Шуба Ю. Ігрова складова роману «Відчуття закінчення» Джуліана Барнса / Ю. Шуба // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство) : збірник наукових праць / за ред. Оксани Філатової. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. – № 2 (20). – С. 284-288

Резюме

В статтє проаналізована концепція героя-протагоніста в художественном пространствє романа Дж. Барнса «Предчувствие конца». Доказано, что специфика художественного осмысления внутреннего мира человека обусловлена синтезом литературы постмодернизма, экзистенциализма и личного авторского мироощущения Дж. Барнса.

Ключевые слова: концепция мира и человека, протагонист, рассказчик, художественный мир.